

ІНШОМОВНИЙ НАУКОВИЙ ТЕКСТ ЯК ДЖЕРЕЛО РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Кравчина Т. В. Іншомовний науковий текст як джерело розвитку інтелектуальної культури

Анотація. Стаття присвячена дослідженню, яке розглядає різноманітні підходи до вивчення іншомовного наукового тексту як джерело розвитку інтелектуальної культури, шукає точний критерій визначення інтерпретації того чи іншого елемента тексту – символу або знака, міфологічного підтексту тощо, а також інтерпретації тексту як системи цих елементів. В роботі привертають увагу дві значні тенденції: 1) прагнення розшифрувати іншомовний науковий текст, знайти в ньому прихований зміст; 2) зворотня попередня оцінка іншомовного наукового тексту як ілюстрації якогось вищого принципу, ідеї або наукової проблеми.

Мета дослідження: обґрунтування й висвітлення ознак і характеристик тексту крізь призму властивостей людського сприйняття іншомовної текстової наукової інформації. Методи дослідження: теоретичних аналіз джерел з проблеми вивчення особливостей іншомовного наукового тексту як необхідного компонента розвитку інтелектуальної культури.

Доведено, що будь-якому іншомовному науковому тексту притаманні особливості мови, а саме — здатність слів називати, позначати й описувати явища дійсності. Його основна функція – інформативна (повідомлення, пояснення, з'ясування, обґрунтування, класифікація понять, систематизація знань, аргументований доказ); завдання – передавання інформації. Іншомовний науковий текст – спосіб репрезентації іншомовної наукової інформації, результат наукового дослідження. Він обов'язково відображає ту чи іншу проблему, висуває гіпотези, орієнтує на нове знання, характеризуються доцільністю і раціональністю усіх положень, орієнтований на досягнення дослідницької мети та завдань. Він має раціональний характер, складається із суджень, умовиводів, побудованих за правилами логіки науки і формальної логіки.

Ключові слова: розуміння; іншомовний науковий текст; інтелект; мовлення; мова; культура; сприйняття; розуміння

Кравчина Т. В. Иноязычный научный текст как источник развития интеллектуальной культуры

Аннотация. Статья посвящена исследованию, которое рассматривает различные подходы к изучению иноязычного научного текста как источник развития интеллектуальной культуры, ищет точный критерий определения интерпретации того или иного элемента текста - символа или знака, мифологического подтекста и т.д., а также интерпретации текста как системы этих элементов. В работе привлекают внимание две значительные тенденции: 1) стремление расшифровать иноязычный научный текст, найти в нем скрытый смысл; 2) обратная предварительная оценка иноязычного научного текста как иллюстрации какого-то высшего принципа, идеи или научной проблемы.

Цель исследования: обоснование и освещение признаков и характеристик текста сквозь призму свойств человеческого восприятия иноязычной текстовой научной информации. Методы исследования: теоретический анализ источников по проблеме изучения особенностей иноязычного научного текста как необходимого компонента развития интеллектуальной культуры.

Доказано, что любому иноязычному научному тексту присущи особенности языка, а именно - способность слов называть, обозначать и описывать явления действительности. Его основная функция - информативная (сообщение, объяснение, выяснения, обоснования, классификация понятий, систематизация знаний, аргументированное доказательство); задача

- передача інформації. Іноязычний науковий текст - спосіб репрезентації іноязычної наукової інформації, результат наукового дослідження. Він обов'язково відображає ту або іншу проблему, висловлює гіпотези, орієнтує на нове знання, характеризується цілеспрямованістю і раціональністю всіх положень, орієнтований на досягнення дослідницької мети і завдань. Він має раціональний характер, складається з суджень, умовисловлювань, побудованих за правилами логіки науки і формальної логіки.

Ключові слова: розуміння; іноязычний науковий текст; інтелект; мови; мова; культура; сприйняття; розуміння

Tetyana Kravchyna. The foreign scientific text as a source of intellectual cultural development

Abstract. The article is devoted to the research, which deals with various approaches to the study of foreign scientific text as a source of development of intellectual culture. It looks for the exact criterion for defining the interpretation of a particular element of the text - a symbol or sign, a mythological subtext, etc., as well as the interpretation of the text as a system of these elements. In this work, attention is drawn to two significant trends: 1) the desire to decipher the foreign scientific text, find hidden content in it; 2) reverse pre-assessment of foreign scientific text as an illustration of some higher principle, idea or scientific problem. The purpose of the study is the explaining and highlighting the peculiarities and characteristics of the text through the prism of the properties of human perception of foreign scientific text information. Methods of research are the theoretical analysis of sources on the problem of studying the peculiarities of foreign scientific text as a necessary component of the development of intellectual culture. It is proved that any foreign language scientific text features peculiarities of language, namely, the ability to call words, denote and describe phenomena of reality. Its main function is informative (message, explanation, clarification, substantiation, classification of concepts, systematization of knowledge, reasoned proof); its task is the transfer of information. Foreign-language scientific text is a way of representing foreign-language scientific information, the result of scientific research. It necessarily reflects one or another problem, proposes hypotheses, orientates on new knowledge, is characterized by expediency and rationality of all provisions aimed at achieving research goals and objectives. It has a rational nature, consists of judgments, inferences, constructed according to the rules of the logics of science and formal logics.

Key words: understanding; foreign language scientific text; intelligence; speech; language; culture; perception; understanding

Постановка проблеми. Проблема розуміння іноязычних наукових текстів складна і багатоаспектна, досить актуальна для освітнього процесу вищої школи. Іноязычний науковий текст – це основна форма існування наукового знання (в якому матеріально зафіксована людська думка), на освоєння якого направлено навчання в університеті. Іноязычний науковий текст є мовним вираженням інтелектуальних можливостей індивіда, і, будучи продуктом інтелекту, текст може бути релевантним, значущим тільки для інтелекту.

Інтелектуальна культура особистості є одним з структурних компонентів особистісної культури як цілісного та системного явища. Інтелектуальна культура включає інтерес до роботи з книгою і новими інформаційними технологіями; розвинені розумові сили, мислення, здатність здійснювати саморегуляцію інтелектуальної діяльності. Інтелектуальна культура залежить і одночасно впливає на розвиток всіх видових підсистем особистісної культури, пов'язаних між собою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сміслову структуру тексту і його особливості досліджували Т. Радзівська [1], Л. Доблаєв [2]; психологічні положення теорій розуміння розглядали А. Брудний [3], Г. Костюк [4]; концепції розуміння як форми пізнання й буття людини аналізував В. Знаков [5]; психологію читання розкривали В. Козієв [6], Н. Жинкін [7], принципи системного підходу і методи системного аналізу до вивчення психічного розвитку особистості вивчали Г. Балл [8], Г. Костюк [4]; результати дослідження гносеологічних характеристик рефлексії та їх проявлення у пізнавальних процесах інтерпретував М. Розов [9].

Аналіз наукових праць сучасних дослідників доводить необхідність формування в майбутніх фахівців інтелектуальної культури, комплексу знань і умінь в області культури розумової праці, вміння визначати цілі пізнавальної діяльності, планувати її, виконувати пізнавальні операції різними способами, працювати з іншомовними науковими джерелами, оргтехнікою, займатися самоосвітою.

Тому проблемою дослідження є існуюче протиріччя між необхідною в суспільстві потребою в професійних і компетентних фахівцях і незначним арсеналом іншомовних наукових текстів, що сприяють формуванню й розвитку інтелектуальної культури ще на етапі навчання у вищому навчальному закладі.

Вивчення психологічних особливостей розуміння іншомовних наукових текстів як джерело розвитку інтелектуальної культури продовжує бути актуальним, оскільки змінюються екстралінгвістичні умови сприйняття та розуміння, вимоги до структури та лінгвістичних параметрів мови наукових текстів, змінюються умови виховання та формування навиків та умінь у студентів. До того ж, знаючі особливості та труднощі розуміння можна вжити методичні заходи щодо їх усунення або принаймні полегшення процесу сприйняття та розуміння. Це дозволяє не лише правильно і точно підібрати методи дослідження, але і зробити змістовні валідні висновки.

Метою статті є вивчення психологічних особливостей розуміння іншомовного наукового тексту та їх вплив на інтелектуальну культуру студентів.

Завдання статті – проаналізувати наукові уявлення про особливості іншомовного наукового тексту і розробити на цьому підґрунті загальну стратегію дослідження.

Методом дослідження є теоретичний аналіз даних з проблеми розуміння іншомовного наукового тексту як джерела інтелектуальної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ми спробуємо розглянути іншомовний науковий текст і як у відношенні до того, хто його створив, і до кого він звернений і ті інтелектуальні операції, які необхідні для його розуміння і як цілісний феномен (його структурні особливості, зв'язки і взаємовплив одиниць тексту).

Літературний енциклопедичний словник визначає текст як закінчене, цілісне в змістовному і структурному відношенні мовне висловлювання або мовленнєвий твір. Текст можна визначити і як продукт мовлення і, як основний об'єкт його сприйняття і розуміння. Часто під текстом розуміють тільки письмовий текст, тобто продукт писемного мовлення. Однак і структурні, зокрема, мовні закономірності побудови тексту, і закономірності його соціального функціонування є загальними для усного та писемного мовлення. Текст – від латинського *textus* – переплетіння, тканина. На думку А.А. Брудного, «текст – це адресована, компактна і відтворена послідовність знаків, що зв'язно передає деякий зміст і володіє доступному розумінню смыслом» [3, с.4]. По суті, під текстом розуміється знак, що володіє деякою внутрішньою структурою. У конкретних знакових системах ми зазвичай маємо справу з різними типами знаків - елементарні знаки і складені з них тексти. Щоб знак міг впливати на свідомість індивіда, а значить і на керовану свідомістю діяльність, на її предмет і продукт, він повинен володіти змістом. Взятий сам по собі, поза ситуацією спілкування, поза контекстом, знак змістом не володіє, хоча певне значення у нього є. Смысл з'являється тоді, коли знак можна співвіднести з дійсністю. Відбувається це за допомогою змісту, що закодований в деякій послідовності знаків. Зміст і смысл, таким чином, не ідентичні. Людині властиво шукати смысл (і знаходити), хоча вона не завжди може пояснити його.

Кожен даний елемент тексту пов'язаний з багатьма іншими – попередніми і наступними. Ці зв'язки в своїй сукупності утворюють структуру змісту іншомовного наукового тексту. Вона відкривається індивіду не відразу; у міру впізнавання тексту мислимий центр змісту зміщується з одного елемента на інший і це переміщення може відбуватися, минаючи ряд елементів, іноді стрибками, з поверненням назад. Тому інформація, що міститься в тексті надходить суб'єктові не відразу, а в процесі читання, і можуть виникати збої в роботі з текстом, що пов'язані з нерозумінням смыслу слів, словосполучень, блоків, речень і взаємозв'язку між ними. Нерозуміння слів і окремих виразів в тексті – явище небезпечне і небезпечне саме тим, що у більшості, хто сприймає текст не виникає потреби дізнатися значення слова або виразу.

Іншомовний науковий текст як феномен має ознаки цілісності і зв'язності. Під зв'язністю тексту розуміється семантична (смилова, що відноситься до значення слова), синтаксична, інтонаційна і т.д. залежність окремих компонентів тексту – висловлювань – один від одного, що забезпечується в різних текстах різними засобами.

До властивостей тексту можна віднести і його подільність, можна сказати, що це його фундаментальна властивість, особливість. І автор, і читач поділять текст на розділи, частини, параграфи, «шматки», абзаци, фрази. З цього випливає ще одна особливість тексту: варіативність, коли елементи тексту слідує в певній послідовності. При сприйнятті тексту на людину впливає не стільки сам зміст частин, скільки їх монтажний взаємозв'язок, так званий «ефект» Кулешова, який вперше був виявлений в кіно. Ефект полягав в наступному: один і той же кадр, на якому було людське обличчя, чергувався з іншими кадрами, де була тарілка супу, труна і дівчина. Глядач в залежності від сусіднього кадру бачив на одному і тому ж обличчі образ то голоду, то горя, то пристрасті. При цьому глядач не усвідомлював, що бачить один і той же вираз обличчя. «Переживання людини на екрані ставали різними. З двох кадрів виникало нове поняття, новий образ, що не укладався в них, – народження третього» [10, с.65]. Монтаж допомагає розставити акценти, висвітити потрібний зміст. Це перегукується з думкою М.І. Жинкина про те, що текст створюється на стику двох речень. «Те, що закладено в зчепленнях, ні автор, ні читач, як правило, не можуть висловити словами, але ми ці зчеплення сприймаємо, вони живуть в нашій психіці іноді завдяки нашому власному монтажу» [7, с.51].

Все вище сказане справедливо по відношенню до будь-якої сукупності знаків, «кожен з яких може співвідноситися з конкретними предметами (денотатами цих знаків), вони в поєднанні один з одним стають складним, абстрактним символом, що співвідноситься з новим концептом, а не з цими денотатами» і таким чином, породжують «зміст, що виходить за межі суми смислових значень окремих знаків» [7, с. 152].

Ефект Кулешова має місце при сприйнятті і розумінні смислу будь-якої інформації, будь то знак, слово, речення, науковий текст і т.п. І якщо монтаж їх невдалий, то сприйняття і розуміння смислу буде уповільнене, а в окремих випадках просто неможливе. І, навпаки: при вдалому монтажі смисл окремих частин і всього матеріалу набуває здатності схоплюватися буквально нальоту.

Ще одна особливість тексту була виявлена Г.Д. Чистяковою: автор, створюючи текст, завжди розраховує на те, що у читача є певний запас знань (існує твердження: «щоб зрозуміти книгу, треба знати більше, ніж в ній написано»), тому в тексті залишаються прогалини, які читач повинен заповнити своїми словами. Ці прогалини були названі нею «свердловинами». Наскільки успішно заповнюються «свердловини», залежить від наявності у читача особистого досвіду, від його тезауруса – зв'язного набору повідомлень, які «готові до вживання» і в потрібний момент оживають в пам'яті людини. Розуміння слів, словосполучень, взаємозв'язків між ними, призводить до заповнення «свердловин», до «вичерпування» смислу тексту – операції, якою необхідно володіти читачеві, студенту [11].

Між елементами тексту – словами – існують імовірнісні зв'язки, які визначаються ймовірнісною структурою мови. Ймовірне прогнозування – це передбачення майбутнього, що засноване на ймовірнісній структурі минулого досвіду і інформації про наявну ситуацію. Минулий досвід і наявна ситуація дають підставу для створення гіпотез про майбутнє, причому кожній з гіпотез приписується певна ймовірність. У іншомовному науковому тексті прогнозування протікає відразу по декількох руслах: смисли, семантико-синтаксичні блоки, що несуть цей смисл, слова, інтонації, звуки. Отримуючи інформацію з прочитаного тексту, читач очікує появу одних форм і не очікує інших. При цьому в процесі надходження інформації він може висувати обґрунтовані гіпотези про подальший зміст.

Іншомовний науковий текст має структурну організацію, що характерна для будь-якого виду тексту і включає в себе зв'язки і відношення між текстовими одиницями (реченнями), систему одиниць від «мікротеми» до великих частин, що виділяються вже за функціональними ознаками, і, звичайно ж, властивостями, якими текст володіє як цілісність. Іншомовний науковий текст являє собою ієрархічну організацію, так як всі його елементи: слова, словосполучення, речення, висловлювання є певними залежностями. Всі ці елементи,

крім цілого висловлювання, не мають смислу у відриві один від одного. Н.І. Жинкин вважає, що в окремому реченні немає точного смислу, і для того щоб вийшов явний смисл, необхідно знайти предикат, якого в окремому реченні немає. «Він є в тексті, до якого увійде дане речення» [7, с. 94]. Смисл виникає на стику деяких речень. Це можуть бути два суміжних речення тексту, але якщо «інтеграція не виникає, береться наступне суміжне речення і так до того моменту, коли виникає смисловий зв'язок цих речень» [7, с. 85].

Архітектоніка іншомовних наукових текстів підпорядковується принципу однопланової семантики, вона менш ієрархічна, ніж, наприклад, художній текст, який характеризується багатозначністю, полісемантичністю, в процесі декодування якого здійснюється розуміння, де велику роль відіграє план підтексту, контексту, задуму, що і передбачає різні його інтерпретації. Науковий текст має ряд специфічних властивостей: монологічний характер, сувору послідовність і тісний зв'язок окремих речень, відсутність підтексту. Ці тексти принципово орієнтовані на одноманітність, що соціально зближують індивідів розуміння: всі повинні розуміти однаково. Іншомовний науковий текст (писемне мовлення) в принципі, розрахований на розуміння, він для цієї мети, певним чином, організований і структурований, не завжди, правда, найбільш оптимальним способом.

Можна припустити, що внутрішній зміст іншомовного наукового тексту реалізується автором за допомогою плану, програми, які допомагають досягнути чіткої побудови тексту у вигляді єдиної логічної лінії, а також зробити текст зв'язним і цілісним. При сприйнятті і осмисленні тексту читач проходить ті ж етапи, що були використані при створенні тексту, і які допомагають йому знайти смисл і зрозуміти його. Це і становить смислову структуру тексту. Авторський смисл, будучи втіленим в структурі тексту, стає предметом аналітико-синтетичної переробки, в результаті якої студент виділяє з тексту науково значущі об'єкти, тобто інформаційні факти. Виділення і розуміння цих об'єктів в ході рецепції супроводжується і процесом їх значення, найменування у вигляді згорнутого тексту. Теж відбувається і при встановленні контекстних зв'язків виділених об'єктів.

Іншомовний науковий текст як певна смислова система, містить предметно-тематичне, дисциплінарне, наукове знання. У науковому тексті найбільш повно об'єктивується тематичне знання автора про його об'єкти, але він з необхідністю включає обов'язково і методологічне знання. Структура методологічного знання складна і складається, як вважають В.П. Зінченко і С.Д. Смирнов, з декількох рівнів: 1) рівня філософської методології; 2) рівня конкретно наукових принципів; 3) загальнонаукових принципів і форм досліджень; 4) методики і техніки досліджень [12, с. 18].

Іншомовний науковий текст також містить у собі стиль мислення, картину світу, світоглядні, соціально-психологічні та інші аспекти, що характеризують його як представника певного часу, В текстах міститься не тематична інформація, яка робить їх більш інформативними. За допомогою смислового аналізу ми можемо якби зазирнути поза текстом і побачити щось більше, що дає можливість більш глибоко його зрозуміти.

Текст не тільки створюється суб'єктом, а й сприймається суб'єктом, має свій внутрішній світ, який, будучи позатекстовим фактором, теж впливає на розуміння його смислу. «Смисл – це завжди особистісне ставлення конкретного індивіда до змісту, на яке в даний момент спрямована його діяльність» [13].

На відміну від художніх текстів іншомовний науковий текст має свого адресата, тобто він з самого початку спрямований на рівноцінного партнера. Т.В. Радзієвська [1] зазначає, що науковий текст будується з розрахунку на такого ж фахівця, на адресата з тими ж можливостями. В певній мірі це так, хоча дійсної рівності бути не може, оскільки автор викладає свою точку зору про предмет, процес або явище, з якими ще ніхто незнайомий. Тим більше рівності не може бути в ситуації, коли адресатом стають студенти, молоді люди, що тільки готуються стати фахівцями. Тому ця адресованість ускладнює розуміння наукових текстів студентами і вимагає знання спеціальних прийомів по вичерпування інформації та осмислення тексту.

Розуміння виступає як смислова організація знакової форми тексту: ця форма організації є не що інше, як відновлення структури смислу, закладеного в текст процесом мислення. У зв'язку з тим, що при розумінні тексту відсутня явна постановка проблеми,

процес мислення в значній мірі протікає зовні в згорнутому, автоматизованому вигляді. Однак насправді процес осмислення тексту вимагає від навчаючого активної пізнавальної діяльності.

Розуміння тексту направлено на формування цілісного уявлення про описувану предметну дійсність. Будь-який текст спирається на деякі знання, які вважаються відомими і складовими його імпліцитної інформації.

А. А. Брудний зазначає, що коли ми говоримо про розуміння тексту, «треба, перш за все, мати на увазі, що якась частина його змісту вже знаходиться або, принаймні, повинна знаходитися в свідомості читача. Це означає, що хоча б деякі факти, які використовуються автором тексту, повинні бути попередньо відомі читачеві. Якщо вони не повністю знайомі читачеві, то абсолютно чужими йому вони все ж бути не повинні: необхідна якась інформаційна основа для розуміння, відома індивіду, який читає цей текст» [3, с.170]. Тому в тексті в прихованому вигляді завжди присутня проблемна ситуація: для створення цілісного уявлення про його зміст необхідно заповнити відсутню інформацію. І такі проблемні ситуації, за твердженням Л. П. Добраєва, бувають декількох типів, наприклад, новизна виражених думок (необхідність в їх розкритті, поясненні), протиріччя між ними, неповнота висловлювань думки в текстах [2]. Від продуктивності цього етапу процесу розуміння залежить виділення істотних зв'язків у змісті тексту. В результаті формується єдине уявлення про зміст тексту, що об'єднує весь обсяг інформації, який повідомляється з наявними попередніми знаннями. «Текст — це механізм, який керує процесом розуміння» [10, с. 152], а науковий текст — це жорсткий механізм управління.

Композиція твору традиційно має три складові: вступ, основну й заключну частини. Призначення вступу в плані змістовному — постановка питання; в плані психологічному — підготовка читачів до сприйняття; в плані структурному — визначення ліній розвитку теми. Призначення основної частини тексту — розвиток головної ідеї, тези (при цьому основне питання ділиться на підпитання, з'являються нові питання і положення, які об'єднує й ієрархічно упорядковує головна думка). Заклучення — це підсумок, узагальнення сказаного [9].

Будь-яке речення тексту на смисловому рівні являє собою послідовність смислових категорій. Смилова категорія своєрідно узагальнює смислову інформацію, яку людина отримує від дійсності, реалізуючи її в мовленнєвій формі. Смилова категорія є логічною категорією, що генералізує процеси мислення, тобто віднесення даних речей, явищ до класу речей, явищ, відношення до них людини, яка пізнає та відношення цих предметів та явищ між собою.

За допомогою смислових категорій відбувається ідентифікація речей та явищ, що подібні за ознакою смислової суті даної категорії, та встановлення їх відношень між собою та до людини. Смилові категорії є якби структурними знаряддями думки, що реалізуються в мовленнєвих формах та забезпечують кодування інформації, яку один індивід повідомляє іншому.

Оскільки акт пізнання багатобічний, інакше кажучи, вміщає пізнання як об'єктів та їх зв'язків, так і відношення до них суб'єкта, який пізнає, оскільки будь-яке речення також зазвичай багатопланове. Вибір смислової інформації теоретично повинен бути варіативний в плані комунікативному, мовному; повинен також визначатися індивідуальністю людини, його віком. Він повинен мати селективний, виборчий характер, що визначається увагою людини (Л. Добраєв) [2], його установкою (Д. Узнадзе) [14], а також рядом інших моментів.

Будь-яке мовне повідомлення (текст) є реалізація та об'єктивація відповідного акта пізнання, а його смисловий зміст носить категоріальний характер. В тексті повідомлення автор кодує два компоненти: 1) смисловий предметний зміст та 2) смислові категорії, якими він користувався.

Відповідно, письмовий текст повідомлення — продукт мисленнєвої діяльності індивідуума, в якому за допомогою смислових категорій свідомості, що реалізуються в мовних формах, розкриваються: по-перше, взаємовідношення між об'єктами (предметами та явищами дійсності); по-друге, відношення до них того, хто пише; по-третє, їх відношення до висловлюваних думок та до потенційного читача. Текст — це своєрідна єдність смислового

змісту та мовної форми. На семантичному рівні він являє собою конкретну інформацію, що оформлена послідовністю смислових категорій, що реалізовані в мовних формах [15].

Тексти повинні мати пізнавальну цінність. Ця вимога обумовлена як освітніми, так і виховними задачами навчання. З пізнавальною цінністю тісно пов'язана вимога науковості текстів. Науковий стиль характеризується специфічними властивостями організації письмового повідомлення: точністю і об'єктивністю, повнотою і однозначністю, послідовністю викладу матеріалу і прагненням наукової мови до адекватної передачі думки.

Дослідники вказують і на таку специфічну рису наукового тексту, як тенденція до „відокремлення“, що виявляється у використанні певних семантичних моделей речень і різних знакових систем. В. Козієв [6] виділяє чотири типи логічної структури викладу наукових і науково-популярних текстів: 1) лінійна структура, що при ній текст розглядається як послідовність положень, які витікають одне з одного та вишиковуються в одномірний ряд; 2) циклічна структура, у цьому разі основна проблема тексту переформулюється кілька разів на різних рівнях глибини та складності; 3) структура „логічне дерево“ — текст розгортається як висновок з якогось положення, набору альтернатив або наслідків, аналізується й знову робиться ряд висновків тощо; 4) мішані структури.

Науковий стиль, на відміну від, наприклад поезії, не має властивої їй сили інтонації, ліричного натиску, коли почуття виявляються багатшими від слів і думок. Наукова література має показати щось наперед визначене, яке не терпить багатозначності, а тому обмежене певною логікою у викладі, правилами використання вербальних і невербальних знаків. Проте і наукова література, особливо її популярне відгалуження, не позбавлена емоційності, експресивності, яких автор надає своєму творінню з метою впливу на читача, встановлення з ним емоційного контакту.

Основне завдання читача наукової літератури (на відміну від художньої) можна образно сформулювати так: не плакати, ані сміятися, але розуміти. Проте можливі всі три альтернативи відразу, якщо людина має багату уяву, надзвичайно тонке відчуття форми, розмаїття емоцій і тоді відбувається дотик до емоційного стану автора, взаємопізнання, взаємообмін думками і взаємоузгодження комунікативних дій, а головне — оволодіння смислом.

Дослідження умов підвищення ефективності розуміння тексту В. Лабунська [16] наголошує на необхідності розрізняти розуміння в широкому і вузькому значенні. У першому випадку воно є компонентом різних пізнавальних процесів, у яких має місце встановлення (не тільки використання старих, а й встановлення нових) істотних зв'язків: осмисленого сприймання або впізнавання, запам'ятовування або відтворення, уяви або мислення. Розвиваючи сформульований Г. Костюком [4] підхід до розуміння тексту як розв'язання мисленнєвих задач, Лабунська зазначає, що розуміння — у вузькому значенні — компонент мислення, що полягає у виявленні й вирішенні прихованих (невиражених) питань у проблемних ситуаціях на основі використання наявних знань і застосування спеціальних прийомів. З'ясувалося, що етапи розуміння — від недиференційованого розуміння задачі в цілому до дедалі диференційованішого і глибшого — відповідають етапам її розв'язання [8].

Розглядаючи розуміння тексту як багатоступеневий процес, що характеризує взаємодію іншомовної наукової текстової інформації та наявної у читача системи знань, Г. Гранік виділяє два етапи письмового повідомлення. Перший етап полягає у розумінні кожного слова, словосполучення, висловлювання, що містяться в тексті. Цей етап є важливим, тому що без розуміння окремих елементів тексту читач не зможе виявити його смисл, а буде лише рухатися по поверхні твору [11].

Другий етап розуміння тексту — це занурення у нього, настанова на його розуміння. Отримавши певну частину інформації з тексту, читач підкреслює власні знання, що мають відношення до даної інформації. Співвіднесеність текстової інформації із знаннями читача призводить до виникнення діалогічної взаємодії між автором та читачем. При цьому діалогічність читачького розуміння полягає у здійсненні ним імовірнісного прогнозування подальшого змісту тексту, виникненні запитань та можливих відповідей на них. Цей етап організує та спрямовує всю роботу над текстом, надаючи їй завершеного характеру [17].

Автор вирізняє такі ступені: початковий, коли предмет належить до найзагальнішої категорії; другий ступінь характеризується знанням загальної категорії предметів і частковим знанням конкретного предмета, що належить до цієї категорії. Іншими словами, йдеться про те, що в предметі осмислюються лише загальні його особливості. Останній ступінь — це порядок із знанням загальної категорії осмислення загальних та специфічних особливостей об'єкта, які вирізняють його серед інших, подібних до нього.

Таким чином, уявлення про рівневу організацію художнього твору дозволяє структурувати розуміння, встановити порядок сходження від нижчого шару до вищого. Вищий рівень розуміння смислу при цьому трактується як “Глибинний смисл тексту”, його концепт, авторський задум, ідейний зміст, який співвіднесений з вищими цінностями і кінцевою метою людського буття.

В процесі розуміння читач проходить кілька стадій від нерозчленованого, дифузного сприймання до осмислення всіх його елементів в їх зв'язках і відношеннях. Завершується цей процес проникненням у глибинну семантику тексту, виділенням його головної ідеї, основного концепту. Процес розуміння може завершитися на одній з проміжних стадій, у цьому разі розуміння буде не досить повним або не досить глибоким.

Глибоке розуміння тексту передбачає вихід за межі його зовнішньої структури, проникнення в глибинну семантику повідомлення. У зв'язку з цим ми виділили такі рівні розуміння тексту за показником його глибини: перехід від загального сприймання тексту до виділення в ньому окремих блоків інформації, смислових тем; усвідомлення семантичної неоднорідності смислових тем, виділених на першому етапі; встановлення ієрархії смислів у тексті, тобто визначення теоретичних положень, на які припадає основне смислове навантаження, виявлення фонові, неістотної інформації та визначення її ролі в розкритті змісту теоретичних положень; розуміння головної ідеї повідомлення, головного його концепту.

Розуміння іншомовного наукового тексту вимагає розвитку ряду інтелектуальних операцій, які складають такий комплексний показник як здатність до навчання. До них відносяться: темп просування в новому матеріалі; особливості узагальнення і абстрагування ознак; економічність мислення; самостійність або критичність мислення; гнучкість (або інертність) мислення; усвідомлення дій. До цього переліку можна включити і такі показники як здатність до переносу, здатність до пошуку по аналогії і виробленню узагальнених стратегій, які є, передумовою до генерування ідей.

Перераховані вище показники є у кожного індивіда, але вони по-різному виражені (сильніше або слабше) і по-різному поєднуються між собою. Наявність їх необхідна для вирішення завдань в процесі навчання, завдань будь-якого характеру, в тому числі і наукових текстових завдань.

На смисловому рівні, на макрорівні ми можемо виділити і такі інтелектуальні операції як орієнтування у змісті, структурування, переструктурування, згортання і розгортання смислів тексту.

Адекватність розуміння залежить від повноти вироблених у ході процесу перетворень наукового тексту, що виражається в перегруповування його елементів, зміні композиції тексту, розширенні його змісту за рахунок наявних в досвіді навчаючого знань, в узагальненні змісту [10].

Операції і макрооперації складають психологічний механізм переробки семантичної інформації наукового тексту і є універсальними в тому сенсі, що суб'єкт глибоко і міцно освоює смисловий зміст текстової інформації, виконує їх обов'язково, усвідомлено, довільно чи несвідомо, автоматично. Усвідомлюється ж, головним чином, результат цього процесу. Однак глибина розуміння і осмислення залежить від сформованості цього психологічного механізму.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Підводячи підсумки можна сказати, що іншомовний науковий текст - це структурно організована послідовність знаків, що володіє рядом специфічних властивостей (монологічним характером, визначеною адресованістю, одноплановою семантикою, відсутністю підтексту, орієнтованістю на одноманітність розуміння). Текст у процесі розуміння являє собою єдність двох структур -

зовнішньої та внутрішньої. Зовнішня форма - сукупність мовних засобів, що служать для реалізації замислу автора, це те, що підлягає сприйняттю. Внутрішня форма - це те, що підлягає розумінню, це сам зміст, тобто смислова, змістовна сторона тексту.

Результатом інтерпретування є розуміння змісту наукового тексту. Розуміння тексту - основний компонент процесу навчально-професійної діяльності студентів.

В основі розуміння тексту як джерела розвитку інтелектуальної культури лежать кілька факторів, що дозволяють розглянути його в цій іпостасі:

по-перше, це ті знання, які зафіксовані в іншомовних наукових текстах – знання предметно-змістовні і методологічні (обов'язковий компонент);

по-друге, це ті прийоми, операції, за допомогою яких ці знання беруться з іншомовного наукового тексту і стають надбанням особистості;

по-третє, розуміння іншомовного наукового тексту є специфічна характеристика інтелекту, це є прояв його сутності. Розуміння — мисленнєва операція, що направлена на розкриття зв'язків та відношень предметів дійсності. Розуміння за своєю природою є аналітико-синтетичною розумовою операцією, направленою на осмислення суті предметів і явищ на основі знань і досвіду суб'єкта діяльності, тобто розуміння суб'єктивне.

У загальному значенні розуміння іншомовного наукового тексту – суб'єктивно детермінована здатність студентів вилучати максимально повну, точну та глибоку інформацію з тексту, переробляти на рівні смислу, а також засобами інтеграції здобутої у процесі інтерпретації інформації виробляти відповідні навчально-професійні знання, вміння та навички.

Подальшу свою роботу ми вбачаємо у розробці методологічного інструментарію у процесі навчально-професійної діяльності з метою вироблення адаптаційних стратегій розуміння іншомовного наукового тексту студентами різних спеціальностей.

Література

1. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації / НАН України; Інститут української мови, 1993. 194 с.
2. Доблаев Л. П. Смысловая структура учебного текста и проблемы его понимания. М.: Педагогика, 1982. 176 с.
3. Брудный А.А. О сознании и тексте // Мысль и текст: Сб.науч.тр. Фрунзе: Киргиз. гос. ун-т 1988. С. 3-9.
4. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: «Знання», 1989. 608 с.
5. Знаков В.В. Психология понимания: Проблемы и перспективы. М.: Изд во «Институт психологии РАН», 2005. 448 с.
6. Козиев В.Н. Психологическая компетенция учителя в контексте взаимоотношений учителя и учащихся.-М.: «Юность», 1992. 546 с.
7. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. М.: Наука, 1982. 157 с.
8. Балл Г.О. Методологічно-психологічні роздуми в гуманістичному контексті // Соціальна психологія. 2007, №2 (22). С.14-26.
9. Розов В.І. Развитие коммуникативной компетентности в управлении стрессом: Учебн. пособ. К.: «Окно», 2005. 567с.
10. Громов Е.С. Лев Владимирович Кулешов. М.: Искусство, 1984. 321с.
11. Граник Г.Г. Когда книга учит. М.: Педагогика, 1991. 256 с.
12. Зинченко В.П., Смирнов С.Д. Методологические вопросы психологии. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1983. 164 с.
13. Сорокин Ю.А. Теоретические и прикладные проблемы речевого общения. М.: Наука, 1979. 327 с.
14. Узнадзе Д.Н. Психология установки. СПб.: «Питер», 2001. 416 с.
15. Новіков Б.В., Пигоров Г.С. Потребности и меры инновационно-креативной подготовки социального работника. СПб.: «Баркас», 2001. 567 с.
16. Лабунская В.А. Проблема обучения кодированию-интерпретации невербального поведения // Психологический журнал. 1997, Т.18, № 5. С.85-94.

17. Пинчук В.А. Психологический анализ устойчивых особенностей эмоциональности. дис.канд.психол.наук. М.: Просвещение, 1982. 218 с.

References

1. Radzijevs'ka T. V. Tekst jak zasib komunikacii' / NAN Ukrai'ny; Instytut ukrai'ns'koj' movy, 1993. 194 s.
2. Dobraev L. P. Smyslovaja struktura uchebnogo teksta i problemy ego ponimania. M.: Pedagogika, 1982. 176 s.
3. Brudnyj A.A. O soznanii i tekste // Mysl' i tekst: Sb.nauch.tr. Frunze: Kirgiz. gos. un-t 1988. S. 3-9.
4. Kostjuk G.S. Navchal'no-vyhovnyj proces i psihichnyj rozvytok osobystosti. K.: «Znannja», 1989. 608 s.
5. Znakov V.V. Psihologija ponimania: Problemy i perspektivy. M.: Izd vo «Institut psihologii RAN», 2005. 448 s.
6. Koziev V.N. Psihologicheskaja kompetencija uchitelja v kontekste vzaimootnoshenij uchitelja i uchashhihsja.-M.: «Junost'», 1992. 546 s.
7. Zhinkin N.I. Rech' kak provodnik informacii. M.: Nauka, 1982. 157 s.
8. Ball G.O. Metodologichno-psihologichni rozdumy v gumanistychnomu konteksti // Social'na psihologija. 2007, №2 (22). S.14-26.
9. Rozov V.I. Razvitie kommunikativnoj kompetentnosti v upravlenii stressom: Uchebn. posob. K.: «Okno», 2005. 567s.
10. Gromov E.S. Lev Vladimirovich Kuleshov. M.: Iskusstvo, 1984. 321s.
11. Granik G.G. Kogda kniga uchit. M.: Pedagogika, 1991. 256 s.
12. Zinchenko V.P., Smirnov S.D. Metodologicheskie voprosy psihologii. M.: Izd-vo Mosk. un-ta, 1983. 164 s.
13. Sorokin Ju.A. Teoreticheskie i prikladnye problemy rechevogo obshhenija. M.: Nauka, 1979. 327s.
14. Uznadze D.N. Psihologija ustanovki. SPb.: «Piter», 2001. 416 s.
15. Novikov B.V., Pigorov G.S. Potrebnosti i mery innovacionno-kreativnoj podgotovki social'nogo rabotnika. SPb.: «Barkas», 2001. 567 s.
16. Labuns'kaja V.A. Problema obuchenija kodirovaniju-interpretacii neverbal'nogo povedenija // Psihologicheskij zhurnal. 1997, T.18, № 5. S.85-94.
17. Pinchuk V.A. Psihologicheskij analiz ustojchivyh osobennostej jemocional'nosti. dis.kand.psihol.nauk. M.: Prosveshhenie, 1982. 218 s.